

В.М.Галай

НЯМЕЦКІЯ СЛОВЫ Ў ТВОРАХ ВАСІЛЯ БЫКАВА

Ваенная проза Васіля Быкава належыць да нашых лепшых мастацкіх твораў. Праўда, якую пабачыў асобны чалавек, - самае змястоўнае паняцце ў творчасці Быкава. Гаварыць няпраўду пра Вялікую Айчынную вайну не толькі амаральна, але і злачынна, як у адносінах да мільёнаў яе ахвяр, так і ў адносінах да будучыні. Людзі Зямлі павінны ведаць, ад якой небяспекі яны пазбавіліся і якой цаной дасталася ім гэтае збавенне [1, стар. 181].

В.Быкаў вышэй за ўсё цэніць праўду жыцця, якую жорсткай і бязлітаснай яна ні была. Яго повесці адрозніваюцца простым сюжэтам, мінімальнай колькасцю персанажаў, сцісласцю, але разам з тым яны складаныя, напружаныя ў псіхалагічным плане.

В. Быкаў выразна ўсведамляў, што за перамогу ў вайне было праліта “мора народнай крыві”. Будні вайны паказаў без лагіроўкі і фальшу, ва ўсёй рэальнай жорсткасці, бо ён бачыў “кроў, пакуты і пот народа”.

Карыстаўся ў асноўным агульнанароднай лексікай. Не перагружаў ваеннай тэрміналогіяй, выяўляў уласную дасведчанасць. Лексіка абмежаванага ўжывання, рэдка карыстаўся дыялектызмамі. У вусны сваіх персанажаў укладаў словы розных моў, у тым ліку і нямецкай.

У творах В.Быкава выдзяляем групу нямецкіх слоў, якія абазначаюць узбраенне і яго часткі, ваенную тэхніку і яе часткі:

аўтамат – руск. *автомат* - нов.-в.-ням. *Automat* – грэч.*automatos*;

вальтэр “аўтаматычны васьмізарядны пісталет нямецкай фірмы “Walter”, якім была ўзброена нямецка-фашысцкая армія”;

граната – ст.бел.*кгранатъ* – польск. *granata* – нов.-в.-ням. *Granate*;

гаўбіца “гармата са ствалом сярэдняга памеру паміж гарматай і марцірай; страляе навесным агнём” - нов.-в.-ням. *Haubitze*;

гільза “металічная трубка з капсулем, якая служыць абалонкай зарада для агнястрэльнай зброі; састаўная частка патрона, снарада” – руск. *гильза* - нов.-в.-ням. *Hülse*;

карабін – руск. *карабин* – нов.-в. – ням. *Karabiner*, якое ў сваю чаргу са старафранцузкага *carabine*;

куля “невялікі свінцовы або сталёны прадаўгаваты снарад для стральбы з ручной агнястрэльнай зброі і куляметаў” – ст.польск.*kula* – сяр.-в.-ням. *kûle*;

люк “адтуліна для пранікнення ўнутр танка” – руск. *люк* - нов.-в.-ням. *Lücke*;

магазін “прыстасаванне ў кулямёце, вінтоўцы і г.д. у выглядзе каробкі альбо трубка, куды закладаецца некалькі патронаў” - руск.*магазин* - польск. *magazyn* - нов.-в.-ням. *Magazin* – франц.*magazin*, іт.*magazzino* ад арабск. *mahāzin* “склады”;

маўзер “род аўтаматычнага пісталета”. Назва паходзіць ад прозвішча нямецкіх інжынераў-збройнікаў Вільгельма і Паўля Маўзераў, якія сканструявалі аднаразовую вінтоўку і пісталет;

месершміт “аднаматорны поршневы знішчальнік-нізкаплан”, знаходзіўся на ўзброенні Luftwaffe і ВПС розных краін каля 30 гадоў. Нямецкі авіяканструктар Вільгельм Эміль Месершміт – вытворца самалётаў-знішчальнікаў;

міна – руск. *мина* - нов.-в.-ням. *Mine*;

пантэра «нямецкі цяжкі танк часоў другой сусветнай вайны». Гэта баявая машына была распрацавана фірмай MAN у 1941-42гг. як асноўны танк Вермахта (нов.-в.-ням.*Panther*). Па нямецкай класіфікацыі “пантэра” лічылася сярэднім танкам, а па савецкай – цяжкім. Называлі яго Т-5 або Т-V;

парабелум “від аўтаматычнага васьмізаряднага хуткастрэльнага пісталета” – руск. *парабеллум* – нов.-в.-ням. *Parabellum* ад лац. *para bellum* “рыхтуйся да вайны”;

руля “ствол аўтамата” – ст.бел. *рура*, *руля* – польск.*rura*, *rula* - нов.-в.-ням.*Rohr* (*пакуль вам рулю ў пашчэнкі не ўсунеш, не зразумеець!- тонка завішчаў Каламандзёнак*);

тыгр “нямецкі цяжкі танк часоў другой сусветнай вайны” (нов.-в.-ням. *Tiger*);

фердынад “нямецкая цяжкая самаходна-артылерыйская ўстаноўка часоў Вялікай Айчыннай вайны класа знішчальнікаў танкаў. Распрацавана на базе шасі цяжкага танка Tiger”;

шмайсер «аўтамат-кулямёт» часоў другой сусветнай вайны. Названы па імені нямецкага канструктара стралковай зброі Хуга Шмайсера;

юнкерс “ваенны самалёт” (нямецкі канструктар Хуга Юнкерс заснаваў самалётна- і матарабудаўнічую фірму, якая ў час другой сусветнай вайны налічвала дзесяткі заводаў па вытворчасці самалётаў, танкаў і г.д.)

Заслугоўвае ўвагі слова *пушка*, якое адметна адрозніваецца ад *пушка* ў значэнні “гармата” – ст.бел. *пушка* – польск.*puszka* – чэшск.*piška* – ст.-ням.

vũhsa: А ну, схавай пушку! – уладарна загадвае ён...-Што ты ўсхапіўся, як Гітлер – кажса да байца сержант і кладзе руку на яго плячо. – Ты ж рускі...Ну дык чаго ж ты, як бандзюга, пушку настаўляеш? Магчыма, пушка ўжываецца ў значэнні “наган”.

Цяжка ўстанавіць, чаму прэзаік замест слова *кулямёт* ужывае нямецкае *машынан-гевэр* (нов.-в.-ням. *Maschinengewehr*): даносілася аддаленае вурчанне нямецкіх “*машынан-гевэраў*”.

А міны называе *шпрынгенамі* (нов.-в.-ням. *springen*): *Не дай бог – міны... “Шпрынгены” гэтыя- чорт бы іх узяў. У мяне ж во камандзір узвода ўпраўлення на міне падарваўся; Крыху далей, нібы галоўка баравіка, выглядае са снегу круглае зеленаватае вочка “шпрынгенмінэн”.*

Як вядома, багацце ўсяго зместу ў літаратурных творах раскрываецца праз мастацкія вобразы. Пісьменнік нават праз мову паказвае, якія гэта персанажы. Іх мова дазваляе зазірнуць ва ўнутраны свет дзеючых асоб той ці іншай аповесці.

Напрыклад, Васіль Быкаў праз мову паліцаяў (аўтар іх часта называе *бабінамі, забойцамі, ірадамі, халуямі прадажнымі, пошасцю, нечалавекамі*), якая перасыпана нямецкімі словамі, раскрывае нутро гэтых нямецкіх лісліўцаў: *“Ну, дзе цвай бандыт?... А ўранку грос алес капут. Фарштэйн? Генуг спаць! Генуг, гультай! Яволь, а не ёсць. Прывыкаць нада. Прывет, фрава! Ану цягні яго ў штубу!”*(нов.-в.-ням.*Stube “пакой”*). Зондэр прывет там калегам (*sonder “асаблівы”*). Грунтоўна, глыбока і рознабакова даследуецца бесчалавечнасць паліцаяў. Паліцаі былі больш небяспечныя, чым фашысты, таму што мелі неабмежаваную ўладу.

Вядома, што Быкаў творча і мэтанакіравана выкарыстоўвае лексічнае багацце мовы. Але нельга сказаць, што ён мае на ўвазе, калі не дае перакладу ў многіх месцах аповесцяў: *Вайна – шайзэ. Фюрэр- шайзэ! – строга абвясціў немец. Фюрэр эйнфахермени нікс нада. Хагеман* (прозвішча немца) *нада фрыедэн, нада кіндэр аўфцыген, арбайт нада, хаўз нада. Шайзэ вайна... Арбайт нада, мнёга арбайт...: как ета па-руску...тышлер (столяр)...Русішэ шпрэхэн? О, біль фаль (Fall – “выпадак”), - сціпла адказвае немец. Хальт! Хальт! Хальт! Рус, шнэль! Дом, шнэль! Фойер! О, Іван, лебенд? Гут, гут. Дзверы туда іх махен ... Іх хаўз, дом арбайт ... мнёга хаўз.* Гэта выразы простых немцаў, якім непатрэбна вайна разам з фюрэрам. Ўсё гэта шайзэ. А вось мова фельдфебеля: *Вэк, фэрфлюхтэр... Клазет ніхт? Офіцірклазет фертіг? Ліхт, ліхт... Хэндэ хох! Ауфштэген! Аллес? Нах хауз карова! Варум нікс млеко?*

Магчыма, гэтыя словы былі зразумелымі салдатам вайны, але незразумелыя чытачам аповесці сусветна вядомага прэзаіка. Цікава, што

нашы байцы або часта паўтаралі за немцамі асобныя словы або ўжывалі добра вядомыя: *Ага! Шыссен! Чорт з вамі! Стралайце!...Шнэль, инэль, фрыц! Ур няма? – міралюбіва пытаецца сержант. Яй – богу! Айн, цвай – бітэрфляй...ком! Што сам здаўся? Сам плен ком?...А ну, вэк! Давай, дзелаі арбайт, Ганс! Гут абенд, фрыц! Гут абенд, гер офіцыр ...яго камрад быў нацыст... А паміраў – бога ўспамінаць стаў. Гота, па-іхняму...Айн мамэнт! ...Ком! Перавязаць! Бінтаваць! Фарштэйн? ...Фюрэр за ўсё адказвае, а вы вядома айнфахермэні?... Я кажу: Энгель, вассэр! Трынкен вассэр... Аўфідэрзэй – кідае нам Задарожны... Іван аж прыжмурыўся, чакаючы крыку “гераускрыхен”. І я гэта ... хаўзы будаваў. Зрубываў рубіў... Гэта яшчэ рыгель, рэйсмус, - вашыя ж назвы і інш.*

В.Быкаў ведае, што нямецкія словы больш каларытныя, таму, магчыма, і ўжывае іх у сваіх творах.

Асобныя лексемы выступаюць у творах Быкава як варыянты-намінацыі адных і тых жа рэалій: *шыбка – акенца; вялізны чамадан – куфар; сундук – куфар, флігель – дом і інш.* У мову саміх немцаў пісьменнік уключае паўторы-пераклады: *Дас іст карошій братэн. Жаркёя; або: Ніхт шыссен! Нікс стгалай! Іх імел крафтрад, матацыкл.* Назіраем такую з’яву не толькі ў мове немцаў: *не даваў два ці тры дні мітаг-абедаць, толькі адзін фруштук рانیцай.* Цяжка вызначыць, свядома ці несвядома карыстаецца Васіль Быкаў такімі перакладамі. Адзначым адно: у яго творах на першым месцы заўсёды выступае дакладнасць і канкрэтнасць. Яскрава відаць і тое, што аўтар суперажывае разам са сваімі героямі. Усе пагрозы смерці ён пераносіў таксама разам з імі. “Так ці іначай у аснове напісанага мной пра вайну ляжыць асабісты вопыт. Памяць пра тыя гады, незабытае пачуццё барацьбы і смяртэльнай небяспекі. Таксама адтуль усе вобразы, якія бачаны, пазнаны, маюць дачыненне да мяне, адчуваюцца мною” [2, стар.69].

І мне здаецца, што дасягнуць праўдзівасці ён змог і ўводзячы ў мову персанажаў нямецкія словы. Многія з іх *инэль, инэлер, ком, вэк, аусвайс, арбайт, орднунг, фарштэйн, шпрэхен, яволь, гефтлінг, гут, дойч, трынкен, вассэр, шыссен, біттэ, вас* сустракаюцца вельмі часта. Словатворчасць В.Быкава абапіраецца на народна-гутарковую стыхію. Немцаў называюць: *фрыцы, фрыцыкі, фрыцук пархаты, гансы, гансікі, Гітлер, гітлераўцы, гітлерчукі, немчуга, немчура, фашысты, ашалелыя, недабіткі, зверыядаўцы, чума XX стагоддзя і інш.*

Цікавым нам падаецца і прозвішча здрадніка Чарнова ў аповесці “Пастка”: *Шварц-Чорны, Чорны-Шварц.* Само прозвішча раскрывае чорныя справы і душу гэтага чалавека.

Трапнасцю, сэнсавай насычанасцю вызначаецца слова *шрубка*: *Але так мяркую, што трэба, каб нешта было ў чалавека. Шрубка якая. А то без шрубкі дрэнь справа* (нов.-в.- ням. *Schraube*, сяр.-н.-ням. *schrûbe*). Зразумела, што праўдашукальнік В.Быкаў заўсёды адштурхоўваўся ад таго, што перажыў сам. Гэта мы адчуваем і ў яго творы “Доўгая дарога дадому” (Мн., 2002), дзе даюцца нямецкія словы без перакладу, як само собой разумеючыся: ... *гэта група нямецкіх святароў евангелічнай царквы, што яны прэзентуюць Aktion Sühnezeichen...*; ... *не шыкоўны гатэлік, які мясціўся амаль на Курфюрстэндам ... з яго выдатным помнікам мінулай вайны – Гедахтніскірхе; неяк малодшы, Нэма, запытаў: “Скажыце, гэр Быкаў, якой маркі ваш гунд? Клікалі на кірхентагі, якія рэгулярна ладзіла евангелічная царква; апынуліся на ўскраіне ўсходнямецкага дорфу, знаўшлі на вуліцы мясцовы гаштэт, дзе і выпілі на куфлю піва і г.д.*

Пісьменнік насычае мову твораў такімі дзеясловамі нямецкага паходжання як *муштравець, пляцкаць, мардаваць, шпокнуць, пудлаваць, цвікнуць, шыбаваць, бракаваць, кляцнуць* і інш., якія таксама нясуць у сабе шырокую інфармацыю.

Наогул, чытаючы Васіля Быкава, разумеш такую яго пісьменніцкую манеру, як разумеш і непаўторнасць гэтага чалавека.

“Пісьменнік-рэаліст, Быкаў узнаўляе ваенную рэчаіснасць у дэталях і падрабязнасцях. У яго няма дробязей, няма негалоўнага, стыль выразна працуе на асноўную задуму... аўтар імкнецца ўвесці ўсё новыя і новыя дэталі, павароты, якія на вайне ніколі не здаюцца незвычайнымі і нечаканымі ...” [3, стар.189].

Літаратура

1. В.Быкаў. Праўдай адзінай. – Мінск, 1984
2. Д.Бугаёў. Праўда і мужнасць таленту: Выбранае: Кніга пра Васіля Быкава. Артыкулы. Дыялог. – Мн.: Мастацкая літ-ра, 1995.
3. В.Локун. Аналітычны стыль Васіля Быкава //Полымя, 1983, №4